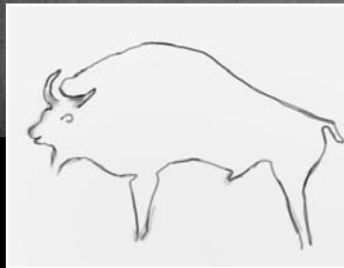

Nieuwe Wildernis

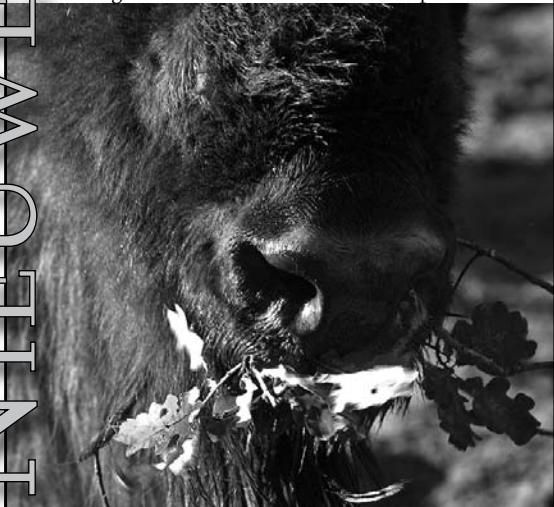

- De duinen Lijden
- Daar op de blanke top der duinen verschijnt een wisent
- Op zoek naar de rol van de wisent
- Verslag van een workshop over de wisent

Dit tijdschrift voor de nieuwe wildernis ziet natuur als een levende en veranderende gemeenschap van planten en dieren. De netwerken van elkaar beïnvloedende organismen en abiotische omstandigheden bepalen het beeld van de natuur. In deze natuur is sterfte even gewoon als nieuw leven door geboorte of ontkiemend zaad. Concurrentie en predatie bepalen het voorkomen en de levensruimte van de soorten. Deze zogeheten natuurlijke processen hebben alle een evolutionair karakter. Pas wanneer natuurlijke processen het beeld en afloop bepalen, spreken wij van natuur.

Nieuwe Wildernis wil graag in het centrum staan van de nieuwste ecologische inzichten en berichten over de talrijke initiatieven op het gebied van natuurbeheer in binnen- en buitenland. Daarbij wil Nieuwe Wildernis nadrukkelijk aan personen en organisaties ruimte bieden om te publiceren.

Nieuwe Wildernis 2006, nummer 39-40

COLOFON

Nieuwe Wildernis ©

Nieuwe Wildernis is een uitgave van Stichting Kritisch Bosbeheer. Nieuwe Wildernis is een niet-commercieel tijdschrift en wordt niet gesubsidieerd. Commerciële advertenties worden doorgaans niet opgenomen, alleen in uitzonderingsgevallen voor de natuurbescherming relevante advertenties. De redactie is onafhankelijk en verantwoordelijk voor de samenstelling. Beleid en keuze van de artikelen zijn geheel ter beoordeling van de redactie.

Abonnementen algemeen

Nieuwe Wildernis is een driemaandijks tijdschrift (soms wordt een dubbelnummer gemaakt indien het thema van de onderwerpen daarvoor aanleiding geeft). Een abonnement kost 19,29 Euro per jaar. Graag dit bedrag bij vooruitbetaling op postbanknummer 38.96.353 ten name van Stichting Kritisch Bosbeheer te Dieren, onder vermelding van "Nieuw abonnement". Abonnementen lopen door tot schriftelijke opzegging tot ten minste één maand vóór afloop van het lopende jaar. Losse nummers kosten 4,80 Euro per stuk, waarbij 1,20 Euro verzendkosten per bestelling in rekening worden gebracht, dus ongeacht het aantal nummers per bestelling. Deze kunnen besteld worden door overmaking van het totale bedrag onder vermelding van het nummer(s), zoals: "NW-23". Verzending geschiedt op naam en adres van de overschrijving, tenzij anders vermeld. Indien u per Giro tel betaalt, dan graag even apart uw adres vermelden, omdat deze doorgaans niet door Giro tel wordt meegezonden.

Abonnementen aanvullend Internationaal

Lezers in België en andere EU-landen kunnen per 1 juli 2003 zonder extra kosten (EU-besluit) internationaal overschrijvingen doen. U dient dan bij de overschrijving tevens het Swiftadres (ook wel BIC genoemd) en het IBAN-nummer in te vullen, anders rekenen sommige banken alsnog kosten.

Swiftadres of BIC (Bank Identifier Code) is: **PSTBNL21**

IBAN (International Bank Account Number) is:

NL20 PSTB 0003 8963 53

Literatuur in dit nummer

De redactie kiest er voor om de bronnenlijst apart aan de lezers aan te bieden. Indien beschikbaar zal deze op onze website gepubliceerd worden.

Contact

Door drukte of verblijf in het buitenland kan het voorkomen dat we tijdelijk niet of moeilijk bereikbaar zijn. Informatie hierover vermelden we zoveel mogelijk op onze website. Kijk in de toekomst dus altijd ook even op www.nieuwe-wildernis.nl en klik op het kopje "Nieuws". Ook alle bovengenoemde gegevens zijn daar uitgebreider te vinden.

Abonnementenadministratie

Redactie Nieuwe Wildernis

Zuider Parallelweg 34, 6953 DC Dieren, Nederland

Telefoon: 00 31 (0)313 - 42 09 18

Postbanknummer: 38 96 353

E-mail: redactie@nieuwe-wildernis.nl

Website: www.nieuwe-wildernis.nl

ISSN: 1383-2115

3 Redactioneel

Een beschouwing over de aanstaande begrazingsproef met wisenten in de duinen, bekeken vanuit een breder natuurbeschermingskader.

5 De duinen Lijden: kunnen wisenten verlichting brengen?

De Atlantische kust van West-Europa omvat een 3000 km lange strook duinen. Het Nederlandse deel is rond 250 km lang. Sommige stukjes zijn beschermd natuurgebied. Naar Nederlandse begrippen zijn onze duinen nog redelijk ongeschonden. Maar de laatste 10 à 20 jaar loopt dit hollend achteruit. Zie daar het motief dat in dit artikel wordt besproken om in 2007 een begrazingsproef met wisenten te starten.

9 De wisent, het wilde bosrund van Europa

Dit artikel beschrijft de natuurlijke ontwikkeling van de wisent en plaatst de soort in het spectrum van andere grote grazers.

13 Daar op de blanke top der duinen verschijnt een wisent

Natuurbeleving, nieuwe kansen op financiering van natuurbeheer, zijn minstens zo belangrijk als de ecologische argumenten voor het nemen van een begrazingsproef met wisenten.

17 Op zoek naar de rol van de wisent

De onderzoeksgroep probeert in dit artikel te karakteriseren welke elementen bij deze begrazingsproef in de duinen onderzocht moeten worden.

21 Bescherming, beheer en bureaucratie

Column van Tom Bade.

Het natuurbeheer, en zeker ook begrazingsproeven, die vaak nieuwe elementen aan het vigerende natuurbeheer toevoegen, is ingekapseld door (overheids)regels. "Minder regels en meer natuur is goed voor de ecologische groei voor onze eigenste groene AEX".

25 Wisentendiscussie

In april 2004 organiseerden de initiatiefnemers van de begrazingsproef een workshop waar over het plan gediscussieerd werd. De workshop was cruciaal voor het begrip, de bijstellingen en dus de voortgang van het initiatief. Dit artikel doet hiervan uitgebreid verslag.

35 Snippers

Rubriek met boeken, nieuws en berichten.

39 Buitenboel

Natuur? Vet cool! Jongeren zijn losgeslagen van de natuur?

Omslag

Een oude foto van een wisentstier in Bialowieza. Toen het bos er stil was, en ver weg, de wisenten geheimzinnig onbereikbaar. De geavanceerde seksuele voorkeuren van de interieursverzorgster in een kringgesprek in het Jeugdjournaal hoeft voor ons ook weer niet, maar een wisent op fietsafstand van Amsterdam heeft toch wel wat.

Colofon

Boven: wisenten zijn dol op het nemen van zandbaden. Onder: deze wisent eet eikenblad.

Alle foto's in dit nummer zonder auteursvermelding: Ruud Lardinois.

WISENT, HET WILDE BOSRUND VAN EUROPA

VOORKOMEN, GEDRAG EN ECOLOGIE

Leo Linnartz

De wisent is een verre verwant van ons huisrund. De eerste wisentachtige dieren verschenen 2 á 3 miljoen jaar geleden in Zuid- en Oost-Azië. Hun opvolgers koloniseerden o.a. Noord-Amerika, waar de Amerikaanse bizon evolueerde. Een andere tak koloniseerde Europa en evolueerde tot steppewisent, die samen met mammoeten en wolharige neushoorns tijdens de IJstijden Europa bevolkte. Na de laatste IJstijd verdwenen steppewisent, mammoet en wolharige neushoorn. Uit steppewisent of een naaste verwant evolueerde de huidige wisent, ook wel Europese bizon genoemd. Met het opwarmen van het klimaat koloniseerde deze grote delen van Europa: van Zuid-Engeland tot diep in Rusland en van de Pyreneeën, Noord-Italië en de Balkan tot Zuid-Zweden.

Tot het jaar 400 leefden wisenten in dit gebied samen met andere grote zoogdieren, zoals eland, oeros en tarpan (Europees wild paard). Al deze dieren leefden naast elkaar en door elkaar. Beschikbaarheid van voedsel, habitatvoorkeur, concurrentie, facilitatie en predatie speelden een grote rol in het voorkomen van de dieren in het landschap. Er zijn aanwijzingen dat moerassen naast eland, vooral bevolkt werden door oeros. Deze kon goed overweg met de voedselrijkere grassen en zeggen in moerassen en overstromingsvlakten. In de winter en tijdens hoogwater verhuisden de moerasbewoners noodgedwongen naar drogere gebieden. In vergelijking met het (oer)rund is de wisent

meer een bewoner van (half)open bossen, die al te natte moerassen mijdt. Ze hebben een veel slankere bouw, een hoge rug met een bochel en korte, naar boven gekromde hoorns, waardoor ze gemakkelijker door een dicht stakenwoud kunnen vluchten. De vrij egale kastanjebruine vacht zorgt dat ze in de schaduw van een volwassen bos moeilijk te ontdekken zijn. Goede aanpassingen dus om te overleven in een bosrijke omgeving vol predatoren. Dat kalfjes slecht tegen teveel zonlicht kunnen en schaduw nodig hebben is nog een aanwijzing voor een leven in een bosrijke omgeving.

In de zomer hebben de wisenten een korte glad-

harige zomervacht. Tegen de winter worden de haren langer en ruiger en groeit er een fijne ondervacht tussen. Ook komt er een baard aan de keel, hals en kin, en een forse haardos bij het achterhoofd. Kalfjes zijn bij de geboorte meer roodachtig grijs en krijgen pas met zes tot zeven maanden de kastanjebruine kleur van volwassen dieren. De bochel op de rug wordt door verlengde botten van de borststervels gevormd. Bij koeien zijn de hoorns korter, smaller en minder sterk aan de basis dan bij stieren. Stieren worden zo'n 900 kg zwaar en bijna twee meter hoog, maar sommige worden nog groter en zwaarder. Koeien wegen 350 tot 600 kg en worden tot 175 cm hoog.

Tussen grazer en snoeier
Wisenten zijn herkauwers die zowel gras als kruiden, knoppen, blaadjes, twijgen en bast eten. Takken en stammen worden omgebogen om bij de voedzame delen te komen. 60% Van hun menu bestaat uit grassen, maar ze schillen meer bomen en struiken dan alle andere grote planteneters in Europa. Hierdoor zijn ze in staat openheid in een volwassen bos te maken. Waait een boom tijdens een storm om, dan weten ze hem snel te vinden en wordt hij binnen enkele dagen van bladeren, knoppen, twijgen en dunne bast ontdaan. Zelfs jonge loten van dennen worden gegeten en verteerd; iets waar paard en rund nauwelijks toe in staat zijn.

Ook op andere manieren hebben wisenten invloed op hun omgeving. Sommige grote

Hij kwam al grazend aangelopen, keurde ons geen blik waardig en vleide zich op minder dan tien meter van ons vandaan tussen de paardenbloemen. Foto: Ruud Lardinois.

bomen worden gebruikt om de vacht te schuren en om geurmerken op af te zetten. Door veelvuldig schuren kan de boom al zijn bast verliezen en sterven. Als schuur- en markeerboom is hij dan nog een tijdje bruikbaar, maar uiteindelijk rot de stam onderaan door en moeten ze een andere boom gebruiken. Een open plek is het gevolg en een tijd profiteren planten op de bosbodem. In plaats van een staande boom wordt soms ook liggend dood hout gebruikt om doorheen te woelen. Daarnaast nemen wisenten graag een zandbad en maken dan flinke zandkuilen. Wordt zo’n plek niet meer gebruikt, dan krijgen pioniersplanten en insecten als zandbijen en loopkevers weer een kans.

Sociaal kuddedier

Wisenten hebben hetzelfde sociale systeem als runderen. Er zijn koeiengroepen met vrouwelijke dieren en hun nakomelingen. Een oude koe staat aan het hoofd van de groep en zij beslist wanneer ze waar naartoe gaan en wat ze gaan doen: rusten, herkauwen, grazen of drinken. Als na een dracht van ongeveer negen maanden het kalf op het punt staat om geboren te worden, trekt de moeder zich terug naar een plek die ze van tevoren uitgezocht heeft. Na de geboorte likt de moeder het kalf droog en helpt het dier om de spenen te vinden. Bij de geboorte weegt het kalf slechts 30 kg. Na een weekje is het kalfje sterk genoeg om met de kudde mee te lopen en sluiten moeder en kalf zich weer bij de groep aan. Net als bij runderen groeien de jonge dieren op in de koeiengroep, waar de dochters blijven en de jongvolwassen stieren uit weg trekken. Zo bestaat een koeiengroep eigenlijk uit een oma die de scepter zwaait, haar dochters en kleindochters met hun nakomelingen. Op 3- of 4-jarige leeftijd krijgt een koe haar eerste kalf, veel later

dan we van de meeste runderrassen gewend zijn. Zijn er meerdere kalfjes in een groep, dan rusten deze meestal in een crèche met een ouder dier als oppas. Vanaf circa twaalf dieren wordt de koeiengroep te groot. Een van de oudere koeien splitst zich af en vertrekt met haar dochters en nakomelingen om een nieuwe koeiengroep te stichten. Bij runderen zijn koeiengroepen groter. Dit kan een aanpassing zijn aan de geringere beschikbaarheid van voedsel in een beboste omgeving.

Jonge stieren vertrekken tijdens hun pubertijd uit de koeiengroep en sluiten zich bij een stierengroep aan. Met vier jaar zijn ze volwassen. Stieren en stierengroepen hebben homeranges die elkaar deels kunnen overlappen. De onderlinge rangorde wordt in gevechten bepaald. In de voortplantingstijd, van augustus tot oktober, zoeken de stieren de koeiengroepen op. Dominante stieren dulden dan geen concurrenten in hun nabijheid. De sterkste stieren hebben homeranges op plekken waar zich meerdere koeiengroepen ophouden. Jonge stieren of erg oude dieren ontlopen de dominante stieren en leven in homeranges waar nauwelijks koeiengroepen komen.

Wisenten en andere grazers

Er is weinig bekend over de interactie tussen wisenten en andere grote grazers. De belangrijkste reden is dat wild paard en oeros uitgestorven zijn en ook hun gedomesticeerde nazaten niet meer voorkomen in natuurgebieden met wisenten.

Op de drogere gronden zouden wisenten onder natuurlijke omstandigheden het eerst wilde paarden tegenkomen. Ook het paard is geen moerasbewoner en kwam in droge gebieden waarschijnlijk veel voor. Wisent en paard vullen

elkaar aan. Zo neigt de laatste meer naar de open gebieden en de eerste naar het beslotene van bos en bosrand. Ook mijden wisenten ruwe en voedselarme grassen en zeggen, die paarden wel eten. De jonge hergroei is echter veel beter verteerbaar en wel geschikt voor wisent. Doordat wisent meer snoeit en schilt dan paard en openheid in gesloten bos kan brengen, maakt hij het landschap geschikter voor graseters als paard en rund; een soort wederzijdse facilitatie. Het voorgenomen experiment in het Kraansvlak (zie elders in dit blad) zal uitwijzen hoe dit in de praktijk uitpakt.

Wisenten en runderen zijn beide rundachtigen, een reden dat ze op elkaars geuren reageren. Tot kruisingen zal het in de natuur echter niet komen. De koeien zijn niet gediend van de andere soort en stieren zijn zeer kundig in het bewaken van ‘hun’ tochtige koe. Wel is dit een reden om voorzichtig te zijn met het bij elkaar zetten van beide soorten in een klein gebied. Beide soorten moeten wel de kans hebben om naast elkaar te leven; ieder op zijn eigen plek. Het gebied moet voldoende gevarieerd zijn, zodat ieder dier zijn voorkeursplek kan kiezen. Ook moet er voldoende ruimte zijn om complete homeranges naast elkaar te hebben. Aangezien de homerange van een wisent alleen al 600 ha groot kan zijn, is voor een vreedzaam samenleven een fors oppervlak nodig.

Er is meer praktijkkennis over het samengaan van wisenten met kleinere grazers zoals de diverse herten en wild zwijn. Vooral in tijden van voedselschaarste verwacht een wisent dat andere soorten voor hem wijken. Bij voederplaatsen in de winter kan dat tot conflicten leiden, waarbij de wisent andere soorten verjaagt of incidenteel zelfs doodt. In Duitsland noemen ze hem niet voor niets de koning van

het woud; in dit geval een feodaal heerser. Buiten dit soort onnatuurlijke incidenten zijn er geen conflicten bekend tussen wisenten en andere soorten. In tal van gebieden leven wisenten samen met andere grazers, zoals eland, edelhert, damhert, ree en wild zwijn. Overal wordt echter de stand van deze dieren door de mens bepaald en niet door natuurlijke processen als voedselbeschikbaarheid, ziekte en predatie.

Wisent en publiek

Anders dan rund en paard is de wisent nooit gedomesticeerd. Het dier is dan ook echt wild en gedraagt zich daarnaar. Zolang hij weet dat hij ergens veilig naartoe kan, negeert de wisent mensen of vlucht er voor weg. Kalfjes worden geboren op een veilige en rustige plek, maar een al te dichte benadering wordt niet geduld. Zeventig meter schijnt hier de grens te zijn; drie keer zo ver als bij veel runderen. In Polen leven wisenten in een aantal gebieden in de vrije natuur. Bezoekers van bijvoorbeeld Bialowieza kunnen oog in oog komen te staan met deze imposante woudreuzen. Tot incidenten leidde dit tot op heden niet. Hoe wisenten in het drukker Nederland op publiek zullen reageren is een vraag die we in Kraansvlak willen beantwoorden door onder andere na verloop van tijd met begeleide excursies te starten. **NW**

Leo Linnartz is medewerker van Stichting ARK.

Welke geheimen heeft deze grote vriend nog voor ons in petto? We weten waar hij vandaan komt, hoe groot hij is en hoeveel cilinders hij heeft. Aan zijn ecologisch bagage hadden we nog nauwelijks geroken of hij was al op een haar na uitgeroeid. Eerst schieten en dan nadenken is niet de beste volgorde. Hoog tijd dus om ons zelf te herkansen en te gaan voor een hernieuwde kennismaking.

